

РИТОРИЧНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ КОРЕКЦІЙНИХ ПЕДАГОГІВ

У статті розглянуто проблему риторичної підготовки майбутніх корекційних педагогів у вищих навчальних закладах, висвітлено основне завдання риторичної науки, що забезпечує цілісність навчально-виховного процесу, та визначено роль процесу формування професійно-комунікативної компетенції студентів. Проаналізовано спеціальну літературу з проблеми формування риторичної культури, виявлено, що сьогодні поняття “риторична культура” в педагогіці часто замінюється іншими: “культура мови”, “мовленнєва (професійна) майстерність”, “риторична грамотність”, “комунікативна культура” тощо. Визначено, що риторична культура є складовою культури професійної, зокрема педагогічної.

Ключові слова: *риторика, комунікативна компетентність, риторична вправність, засіб фахового спілкування.*

Вимоги до особистості та професійних якостей корекційного педагога спеціального навчального закладу постійно зростають. Між рівнем освіченості, загальної культури й рівнем мовної культури майбутнього педагога є чітка співмірність і залежність.

Спрямованість на інтелектуальне зростання, творчий пошук, духовні спрямування у свідомості кожної молодої людини повинні поєднуватися з внутрішньою потребою інтенсивно вивчати мову, тому що мова є і засобом інтелектуально-культурних досягнень, і способом презентації їх у суспільстві. У сучасному суспільстві необхідний педагог, який володіє мистецтвом взаємодії з дітьми, колегами, батьками; вміє передбачати труднощі та прогнозувати результати, оперативно знаходити оптимальні педагогічні рішення в нестандартних ситуаціях, використовувати організаційні заходи замість дисциплінарних. Аналіз спеціальної літератури з проблеми формування риторичної культури особистості свідчить, що сьогодні поняття “риторична культура” в педагогіці часто замінюють іншими: “культура мови”, “мовленнєва (професійна) майстерність”, “риторична грамотність”, “комунікативна культура” тощо. Так, Н. Безменова, Л. Граудіна, Н. Михайличенко ототожнюють поняття “риторична культура” та “мовленнєва майстерність”. Так, одним з основних завдань педагога є забезпечення необхідного рівня мовленнєвої майстерності, складовими якої є логічна культура, психолого-педагогічна, культура спілкування, техніка мови.

Виокремлюючи мовленнєву культуру як один з основних компонентів культури риторичної, вважаємо визначення останньої ширшим.

Відомі українські педагоги (І. Зязюн, А. Капська, Г. Сагач, Н. Тарасевич) розуміють риторичну культуру здебільшого як вищий вияв професійно-виконавської культури, педагогічної майстерності, тому основне завдання

курсу “Основи красномовства” визначають як таке, що “покликане сформувати професійно-виконавську культуру майбутнього учителя, розширити його професійний світогляд, педагогічну ерудицію, методичні можливості” [3; 5]. Тому поняття риторичної культури часто ототожнюють з поняттям педагогічної майстерності. Проте педагогічною майстерністю, так само, як і комунікативною культурою, не вичерпується весь зміст поняття “риторична культура”.

Якщо комунікативність визначати як процес взаємного пізнання й обміну інформацією, як процес міжсуб’єктної взаємодії, взаєморозуміння та співпереживання, встановлення згоди між учасниками комунікативності, а також як різновид творчої діяльності, то найближчим до поняття “риторична культура” є “комунікативна культура”, але й остання охоплює лише правила висловлення думки, тому є тільки складовою риторичної культури.

Риторичну культуру можна визначити як складову культури професійної, зокрема педагогічної. Так, В. Гриньова, досліджуючи педагогічну культуру майбутнього вчителя, серед її компонентів виділяє комунікативний, надає великого значення формуванню таких елементів риторичної культури, як техніка мови й голос [3].

Питанням формування риторичної культури присвячене дослідження Я. Білоусової. Вона вважає, що риторична культура є специфічним виявом загальної культури людини в межах її риторичної діяльності, і визначення її закономірно впливає зі змісту поняття риторики як науки, її головних завдань.

Отже, глибокий зміст поняття “риторична культура” дає змогу розглядати його щонайменше у двох аспектах. Як якісна характеристика особистості (у нашому випадку – студента) риторична культура є показником духовного розвитку, сформованих риторичних знань, умінь і навичок, а також здібностей і потреб у риторичній діяльності. Як діяльнісна категорія, риторична культура майбутніх випускників вищих навчальних закладів реалізується в усіх видах їх фахової діяльності, сприяє формуванню багатогранних відносин, забезпечує самопізнання, саморозвиток, самовиховання через володіння риторичним досвідом, набутиим людством.

Мета статті – обґрунтувати необхідність формування риторичної культури майбутніх корекційних педагогів на факультеті дошкільної та корекційної освіти вищого навчального закладу в процесі дослідження проблеми педагогічної творчості й ролі риторико-мовленнєвого компонента в структурі педагогічної діяльності.

Ураховуючи наведені положення, пропонуємо таке визначення досліджуваного нами феномена: риторична культура майбутнього корекційного педагога – це рівень оволодіння знаннями науки риторики і спосіб вияву їх у процесі практичної діяльності.

Вважаємо, що показником рівня риторичної культури майбутнього корекційного педагога можуть бути, насамперед, його особистісні якості: формування й розвиток риторичної культури є особливим процесом системоутворення якостей у психічній структурі особистості, побудови окремих ком-

понентів, що реалізуються в професійній діяльності у вигляді ієрархізованої системи ставлень людини до цієї діяльності.

Якщо риторику як науку про закони ефективної мисленнево-мовленневої діяльності визначають змістові компоненти таких наук, як філософія, логіка, психологія, лінгвістика, етика, сценічна майстерність, то поняття “риторична культура” охоплює духовно-моральну культуру, мисленневу (логічну) культуру, культуру мовлення, комунікативну культуру (риторичну етику) та сценічну (виконавську) культуру.

Вищезазначене дає підстави для висновку, що риторична культура майбутнього вихователя – інтегроване, системне утворення його особистості. Отже, риторичну культуру особистості корекційного педагога закладів освіти можна уявити як складне динамічне ціле, синтез психолого-педагогічних, мисленнево-мовленневих якостей, риторичної етики, стилю діяльності та поведінки.

Одним з головних показників сформованості риторичної культури вихователя є риторичне бачення ситуації мовленневої взаємодії суб'єктів освітньої діяльності.

Досягти цього можна лише в результаті тривалого спеціального навчання, відмінного володіння граматичною, лексичною, фонематичною стороною мовлення, а також самовдосконаленням. За допомогою риторичної вправності можна переконати слухачів, спонукати до певних дій, захиститися в разі необхідності. Так, за допомогою риторичної вправності можливий мовленнєвий вплив на сприйняття оточення.

На сучасному етапі особливу увагу слід приділяти підвищенню рівня риторичної вправності та комунікативної компетентності корекційного педагога, формування якої є одним із важливіших завдань професійного ставлення педагога й особливостей його саморозвитку та самовиховання.

Комунікативна компетенція дає змогу реалізувати одну з основних суспільних потреб – потребу людини в спілкуванні, тоді як риторична вправність забезпечує не тільки можливість реалізувати потребу людини в спілкуванні, а й найбільш ефективно втілювати ці потреби для розв'язання життєво важливих проблем у всіх сферах комунікації: у побуті, на виробництві, в ділових стосунках, в освіті, у науці, у техніці й культурі.

Майбутній педагог спеціального навчального дошкільного закладу повинен знати всі основи специфіки засвоєння дітьми функції мови, адже саме в час дошкільної діти починають оволодівати елементами функцій мови. Цей процес, на думку Л. Виготського, відбувається в комплексі, у взаємозв'язку; рівень розвитку однієї функції залежить від рівня розвитку іншої. Для цього в дитячих навчальних закладах спеціально організують мовне середовище, щоб його потенціал розвитку зробити високим, оптимальним для кожної вікової групи дітей.

Воно може бути сприятливим і несприятливим як для мовного розвитку дитини, так і для загального психічного стану.

Для кожної сфери існують свої правила й закони мовленнєвого спілкування. Майбутні спеціалісти під час навчання у ВНЗ повинні опанувати пра-

вила користування мовою, лексикою, граматичними формами й фонетичним порядком; оволодіти орфоепічними навичками й уміннями будувати речення, користуватися ними у відповідних життєвих ситуаціях (спілкуватись між собою, з дітьми; доповідати на зборах; відповідати на заняттях тощо). Головне – вони навчаються словами передавати власне ставлення до того, про що розповідають.

У цьому контексті важливого значення для якісної вищої освіти набуває формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх педагогів, оскільки успішність мовного професійного спілкування значною мірою визначається рівнем сформованості вищезазначеного різновиду компетенції.

Поняття компетенції не нове. Філософи й дидакти в усі часи розмежовували знання (компетенцію) та його реалізацію (діяльність) [6, с. 456].

Риторична компетентність трактується як сформована здатність людини виступати в ролі суб'єкта комунікативної діяльності й розглядається одночасно і як мета, і як результат професійної підготовки майбутніх педагогів.

Риторична компетентність – це свідоме поєднання знання риторичної системи для побудови граматично й семантично правильних промов, виголошуваних з метою бажаного впливу на аудиторію слухачів і реалізації вмінь і здібностей за допомогою мовлення демонструвати знання цієї системи.

Підхід до формування риторичної компетентності передбачає інтегрований розвиток мовленнєвих умінь з метою підвищення результативності роботи студентів шляхом участі в різних високомотивувальних видах діяльності, що включають комунікативні завдання.

Таким чином, формування професійно-комунікативної компетенції студентів факультету дошкільної та корекційної освіти вищих навчальних закладів є необхідною складовою оволодіння риторичною компетентністю як засобом фахового спілкування.

Аналіз розкриття проблеми професійної компетентності спеціалістів дає змогу стверджувати, що компетентність поєднує в собі загальнолюдські, професійно значущі цінності, гнучкість професійного мислення, знання, вміння, здатність до самореалізації в соціокультурному середовищі.

Риторична компетенція нерозривно пов'язана з Концепцією мовної освіти України й виходить із необхідності оволодіти мовою в широкому контексті представленої нею культури, що становить духовну спадщину народу. Культурологічний підхід до риторичної освіти продиктований тим, що престижність будь-якої нації визначається рівнем її культури, а остання – духовності. Саме це і є нашим орієнтиром у процесі навчання риторики студентів педагогічного вищого навчального закладу.

Таким чином, основна мета формування риторичної компетентності майбутнього корекційного педагога полягає в підготовці особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними засобами під час сприйняття (слухання й читання) та створення (говоріння й письма) висловлювань у різних сферах, формах, видах і жанрах мовлення, а також аргументовано дискутувати, переконувати співрозмовни-

ка, будувати монолог з фахової теми чи конструктивний діалог тощо. Формування риторичної культури дає змогу майбутнім вихователям гармонійно поєднати українську й загальнолюдську культуру, відчувати тісний взаємозв'язок з культурним надбанням народів, що живуть поряд, створити умови паритетного існування, їх взаємозбагачення, інтеграцію в українську культуру й разом з нею – у світову.

Мовлення людини – це правильне використання лексичних, граматичних, акустичних знаків для спілкування, пізнання, саморегуляції, які встановлюються традиційно й виявляються нормою мови.

Щоб оволодіти нормою рідної мови дитині треба запам'ятати традицію використання мовних знаків: їх сполучання, взаємозамінювання, звукове оформлення. Це можливо лише тоді, коли дитина постійно активно спілкується. Активне спілкування – це можливість висловлювати думки, спілкуватися, оцінювати реальність, володіючи культурою мовлення та користуючись її законами. Дитина повинна навчитися “відчувати” мову в природному живому спілкуванні й засвоювати мову інтуїтивно, адже мова – це знакова система, що кодує навколишню дійсність людини. Морфеми, слова, речення – це все те, що формує мовні знаки, крім цього, ще артикуляція, міміка, жести, інтонація, дихання.

Педагог повинен забезпечити дитині умови, в яких повною мірою задовольнялися б її потреби у спілкуванні й розвитку; обов'язково бути підготовленим до будь-якого виду спілкування, адже професійним умінням його є вміння говорити так, щоб своєю мовою навчати дітей говорити, досягаючи найбільшого комунікативного ефекту; вміти володіти таким професійним умінням, як експромт, вести змістовну бесіду з однією дитиною чи з групою дітей. Тобто педагог у невимушеній формі повинен формувати в дитини риторичні вміння, які допоможуть їй вільно себе почувати в будь-якому мовленнєвому середовищі, бути помічником, природно впливати на інтерес дитини до спілкування.

Володіння зразковим мовленням – риторичною культурою – для корекційного педагога є показником його професійної підготовки.

Педагоги спеціальної освіти повинні володіти відчуттям стилю, адже в роботі з дітьми дошкільного віку уявлення про стиль мовлення, насамперед, співвідноситься з уявленнями про мовленнєвий етикет, що потребує певної поведінки тих, хто говорить. Такі якості, як доброзичливість, увічливість, скромність, прихильність, власна гідність, виявляються в певній мовній поведінці. Корекційний педагог повинен не тільки інтуїтивно володіти почуттям стилю, а й уміти усвідомлено аналізувати мовні засоби, за допомогою яких формується певний стиль. Він повинен розуміти, для чого існує в мові така безліч лексичних дублів, які змістовні й емоційні відтінки їх відрізняють, коли доречно використовувати їх у власному мовленні. Педагог повинен використовувати виразні засоби морфології, різні тропи, його мовлення має бути достатньо натренованим у правильній артикуляції звуків мови та їх сполучень, дикція бути чіткою, він повинен уміти модулювати своїм голосом

просодими (сила голосу, висота тону, темп мовлення, тембр голосу), володіти навичками виразного художнього стилю читання та розповідання.

Читати та розповідати виразно – це визначати інтонацією своє ставлення до дії, оцінювати зміст за емоційним впливом, тому виразне читання та розповідання корекційного педагога – це спосіб доводити до дитини всю гаму емоцій, розвивати та вдосконалювати почуття.

Висновки. Таким чином, формування риторичної культури є об'єктивною ознакою професійної компетентності спеціальних педагогів, оскільки саме навчання риторичної вправності цих педагогів сприяє реалізації творчого потенціалу як освітян, так і вихованців, забезпечує основні напрями навчання та виховання засобом переконливого слова, визначає найефективніший вплив на особистість дошкільників, розвиває важливі компоненти педагогічної культури.

Не можна уявити спеціального педагога без володіння риторичною культурою, оскільки основною спілкування з дитиною є вміння педагога передавати дітям культурні надбання, що впливають на позитивний розвиток поколінь.

Список використаної літератури

1. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник / А.М. Богуш, Н.В. Гавриш. – К. : Вища школа, 2007. – 542 с.
2. Выготский Л.С. Собр. Соч. : в 6 т. / Л.С. Выготский. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 5.
3. Гриньова В.М. Педагогічна культура майбутнього вчителя / В.М. Гриньова. – Х., 1996. – 104 с.
4. Зязюн И.А. Основы педагогического мастерства / И.А. Зязюн, И.Ф. Кривонос, Н.Н. Тарасевич. – М. : Просвещение, 1989. – 302 с.
5. Сагач Г.М. Риторика / Г.М. Сагач. – К. : ІСДОУ, 1993. – 143 с.
6. Філософія : курс лекцій / І.В. Бичко та ін. – К. : Либідь, 1991. – 456 с.

Стаття надійшла до редакції 09.01.2014.

Тарасова В.В. Риторическая культура как составляющая профессионально-коммуникативной компетенции будущих коррекционных педагогов

В статье рассмотрена проблема риторической подготовки будущих коррекционных педагогов в высших учебных заведениях, освещена основная задача риторической науки, которая обеспечивает целостность учебно-воспитательного процесса, и определена роль процесса формирования профессионально-коммуникативной компетенции студентов. Проанализирована специальная литература по проблеме формирования риторической культуры, отмечено, что сегодня понятие “риторическая культура” в педагогике часто заменяется другими: “культура речи”, “речевое (профессиональное) мастерство”, “риторическая грамотность”, “коммуникативная культура”. Определено, что риторическая культура является частью культуры профессиональной, в частности педагогической.

Ключевые слова: *риторика, коммуникативная компетентность, риторическая ловкость, средство профессионального общения.*

Tarasova V. Rhetorical culture as an integral part of professional and communicative competence of future correctional teachers

This paper throws lights on the problem of rhetorical training of future teachers of higher education. The main task of the rhetorical science, which ensures the integrity of teaching is process of teaching and the role of the formation of professional are the communicative competence of students. We analysis the literature which connected with the problem of forming rhetorical culture. We find out that today the concept of “rhetorical culture” in pedagogy is often connected with “speech,” “speech (professional) skills,” “rhetorical literacy”,

“communication culture” and so on. We determined that the rhetorical culture can be noted as part of the professional culture, including teaching.

We noted that the purpose of forming rhetorical competence future remedial teacher is to prepare the person who owns and skills freely and communicate and use linguistic means during perception (listening and reading) and creation (speaking and writing) expression in different fields, forms, types and genres of speech and reasoned debate, to convince the interlocutor, to build a monologue of professional themes or constructive dialogue and so on.

We proposed a definition of the phenomenon: the rhetorical culture of future teachers is a level of knowledge of science of the rhetoric and how their expression works in the process of practice.

The author noted that the indicator of the level of rhetorical culture of future remedial teacher may serve primarily his personal qualities of the formation and development of rhetorical culture is a process which help to understand mental qualities in the personality structure, the construction of the individual components that are implemented in the profession of human relationships in this activity.

We says that the science of the laws of effective mental is verbal activity determines the content components such sciences as philosophy, logic, psychology, linguistics, ethics, stage skills “, the term “ rhetorical culture “ encompasses the spiritual and moral culture, (logical) culture, culture of speech, communicative culture (rhetorical ethics) and stage (performing) culture.

All these reasons help us to give the conclusion that the rhetorical culture of the future teacher is an integrated, systemic formation of his personality. The rhetorical culture of individual remedial teacher education institutions can be represented as a dynamic complex in a whole, the synthesis of psychological, educational, mental, speech qualities rhetorical ethics, style, actions and behavior.

Key words: *rhetoric, communicative competence, rhetorical skill, professional communication.*